

מהותה של הדמוקרטיה

דמוקרטיה - עקרונות מכוננים

"הואיל והממשל אצלנו איננו בידי מעטים, כי אם בידי הכול, על כן נקראת חוקתנו בשם דמוקרטיה."
(נאום ההספד של פריקלס, מנהיג אתונאי במאה החמישית לפנה"ס).

בסיס
הדמוקרטיה
היוונית

"בהיות בני האדם חופשיים, שווים ועצמאיים מטבעם, אי אפשר להוציא אף לא אחד מהם ממצב זה ולהכפיפו למרות פוליטית של אחר בלא הסכמתו. אין אדם יכול לשלול מעצמו את חירותו הטבעית ולאסור עצמו בכבלי החברה האזרחית אלא באמצעות הסכמה עם בני אדם אחרים לחבור ולהתאחד לקהילה למען חיים נוחים, בטוחים ושלווים בצוותא..."
(ג'ון לוק, מצוטט אצל בנימין נויברגר, "דמוקרטיה ודיקטטורות" עמ' 41).

מתי מותר
להגביל חירות

החוק הוא ביטוי רצונו של הכלל. כל האזרחים זכאים להשתתף אישית, או על-ידי נציגיהם, בחקיקתו. זוהי [חובה] כי חוק אחד ישרור למען הכול [...] מאחר שכל האזרחים שווים הם בעיניו, הריהם זכאים, כמו כן, לבוא על כל מעלות השררה, המשרות והכהונות הציבוריות, כיד כושרם וללא כל הפליה שלא מכוח מידותיהם וכישרונותיהם.
מתוך הצהרת זכויות האדם והאזרח (השלב הראשון של המהפכה הצרפתית), סעיף 6, 1789.

עיקרון
האוניברסליות
של החוק

רצון העם הוא היסוד לסמכותה של הממשלה. העם יביע את רצונו בבחירות כשרות הנשנות לעתים מזומנות, לפי זכות בחירה כללית ושווה ובהצבעה חשאית, או לפי סדר של בחירה חופשית כיוצא בזה.
מתוך "ההכרזה לכל באי עולם בדבר זכויות האדם" של ארגון האומות המאוחדות, 1948, סעיף 21.

רצון העם הוא
מקור
הלגיטימציה
לשלטון

הדמוקרטיה היא שיטת הממשל היחידה המבוססת על ההנחה כי לכל אדם זכות שווה להשתתף בעיצוב פני החברה בה הוא חי. הנחת יסוד זו, בדבר שוויון זכותם של כל בני-האדם להשפיע על עיצוב פניה של חברתם, היא בעצם נקודת המוצא המוסרית ההכרחית לכל חשיבה דמוקרטית, לכל הכרה דמוקרטית, ולכל מציאות דמוקרטית. כל המשטרים המכונים על-ידינו דמוקרטיה הם בעצם סוגים שונים של הסדרים שנועדו לבטא הנחת יסוד זו, ולאפשר תפעול תקין של החברה תוך קבלתה.

העקרון הזכות
השווה לכל
אזרח לעצב
את החברה

מי שאיננו מקבל הנחה זו – איננו תומך בסדר דמוקרטי. למשל, מי שסבור כי בן אצילים ראוי להשפיע על עיצוב פני חברתו יותר ממי שאיננו אציל – איננו דמוקרט. אלה שחושבים כי הבקיאים ברזי הדת או הגדולים בתורה, או המודעים יותר לתהליכים ההיסטוריים, או בעלי העור הלבן, וכל כיוצא באלה תכונות נעלות, ראויים למעמד עדיף בתהליך קבלת החלטות הקובעות את גורל החברה – אינם דמוקרטיים. חברה שקובעת את שלטונה על יסוד ההנחה כי יש בני-אדם ראויים יותר, ואחרים ראויים פחות, ליטול חלק בתהליכי עיצובה – איננה דמוקרטיה זכותו של כל אדם להיות שותף שווה לכל האחרים בקביעת גורלה ודמותה של החברה שבה הוא חי היא זכות מובנת-מאליה, ראשונית, ובלתי ניתנת להכחשה בכל חברה דמוקרטית. כל שאר הזכויות, לרבות הזכות להיות רוב ולמשול בשם כך, נובעות מזכות זו.
גדי יציב, מתוך "הדברים בשפת ליבם", עמ' 48-49.

בלא רסן של בלמים חיצוניים, ירדה כל יחיד – או קבוצה של יחידים – באחרים.
ג'יימס מדיסון, הנשיא הרביעי ומן האבות המייסדים של ארצות-הברית.

כדי למנוע את אפשרות השימוש לרעה בשררה, צריך לערוך את הדברים כך, שכוח יבלום כוח (כלומר רשות בולמת רשות). אושיות המשטר עשויות להיות ערוכות כך שאיש לא ייאלץ לעשות דברים שהחוק אינו מחייבו לעשותם, ולא יהיה מנוע מעשיית דברים שהחוק מתיר לו. [...] אבוד יאבד הכול אם אדם אחד יחיד או גוף אחד יחיד – הנסיכים, האצולה או העם כולו, יפעיל לבדו את שלוש הסמכויות האלה: הסמכות לחוקק חוקים, הסמכות להוציא לפועל החלטות שנתקבלו בענייני הציבור והסמכות לשפוט מעשי פשע ולהכריע בין סכסוכים בין פרטים.
מונטסקייה, על רוח החוקים, עמ' 145-148.

אפשר להציג טיעונים רבים בזכות שלטון הנבונים והמשכילים, טיעונים רבים לא פחות בזכות שיטה של איזונים ופיקוחים, וכן בזכות משטר מעורב, שבו היסוד של שלטון עממי מוגבל בקפידה. אין הרבה מה לומר בזכות זיהוי הדמוקרטיה עם כל אלה. [...] חתירתה של הדמוקרטיה לקדם את התפתחותם של בני אדם כבני אדם באמצעות העלאתם לממד פוליטי, היא היא המקנה ערך למשטר. מטרת ההליכים הדמוקרטיים אינה (או אינה רק) להבטיח החלטות ממשלה טובות, אלא להעשיר את ניסיון הפרט.
ג'ק לייבלי, "דמוקרטיה", מצוטט אצל נויברגר, עמ' 117.